

In guid grischun da 1911

Da La Punt/Rehanau al Lucmagn ed a Tschamut

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **«Il meglier temp da viadi per la Svizra va d'amez matg a l'entschatta fanadur per las Prealps e d'amez fanadur a mez settember per l'auta muntogna» (1). Ushè, transladata en rumantsch, tuna l'emprima frasa d'in guid svizzer da 1911.** La gliעד bainstanta da l'Imperi tudestg e da l'Austria-Ungaria visitava gugent la Svizra da primavaira e da stad. Il guid infurmava ils giasts che passavan il cunfin a Basilea, Buchs/SG, Schaffusa u St. Margrethen/SG. Il chapitel «Graubünden» cumenza a Cuiira (p. 427) e finesch a Müstair (p. 505). I suonda ina resumaziun da las paginas deditgadas a la Surselva rumantscha enfin a Flem. Er ils toponims tudestgs da lezza giada èn translatacs en rumantsch; ma ils auturs inditgavan savens er il num indigen dal lieu: Lur è quel num rumantsch en nosa resumaziun provèdi cun ina stailina (*). Il paragraf introductiv «Graubünden» (p. 427) di t. a.: «A l'entschatta da nosa epoca cristiana vivevan ils Rets en il pajais muntagnard grischun (...). I èn vegnids sutta mess dals Romans ed han surpiglià lur lingua (...). Il patg da Verdun 843 ha attribui il pajais a l'Imperi tudestg (...). 1471 a Vazarouls [oz en la vischnanca d'Alvra, G.S.-C.] èn naschidas las 'Trais Lias eternas'.» Las perscrutaziuns dal tschientaner passà han dentant mess en dumonda lezza ditga: «La Lia da V[azarouls] n'ha ni ina realitad istorica ni ina tala da dretg constituziunal

(...). La fundaziun da la Republica da las Trais Lias è succedida tras la (...) Brev da federaziun dal 1524» (2). Il guid da 1911 cuntinuescha: «Il Grischun ha s'allià cun la Svizra en il 15avel tschientaner; dapi 1803 è'l ses 18avel chantun. La veglia constituziun da las Trais Lias cun ses 26 'dretgiras autas' ha durà essenzialmain fin 1848 (...). La lingua rumantscha fa part da la gronda famiglia neolatina; ella è naschida sut influenza estra, cunzunt sut quella dal tudestg (...). Ils uffants emperendan tudestg a scola davent da lur die-schavel onn; la giuventetgna rumantscha al discorra a moda pli chapibla ch'ils Svizzers germanofons.» Quai è in laud per la magistraglia rumantscha da lezza giada cun ils onns da scola da mo var sis mais.

Da Glion a Mustér e Tschamut

La ruta nr. 97 maina «von Chur durch das Vorderrheintal und über die Oberalp» (p. 448). Il guid descriva: «La viafier da La Punt/Rehanau sa separa da quella da l'Alvra suenter la punt sur il Rain Posteriu; ella passa sur il Rain Anteriu sin ina punt da 85 m e suonda fin Castrisch la profunda chavorgia che lez ha sa chavà tras l'enorma bova preistorica da Flem* (...). Glion* (705 m), cun 930 olmas, l'emprima citad sper il Rain, en ina situaziun grondiusa, documentada gia 766, era la chapitala da la Lia Grisca, enconuschenta en l'istorgia da la reformaziun grazia a las disputa-zions da 1526 cha han lubi a las Trais Lias da tscherner libramain la ductrina evangelica. La citad veglia ha giassas stretgas e

chasas ornadas cun vopnas» (pp. 449-450). La «Val Lumnezia en sia part sura è ina da las pli bellas dal Grischun» (p. 451). Lura «Mustér* (1150 m), da Desertinum (>desert), (...) lieu da cura climatica, 1359 olmas cunzunt rumantschas (...). La claustra benedictina, fundada forsa 614 da s. Sigisbert, è vegnida renovada pliras giadas e devastada 1799 dals Franzos (...). Sia scola, cun gimnasi e scola reala, dumbra passa 80 scolars. Sper Mustér s'uneschan il Rain da Medel ed il Rain Anteriu (...). A Tschamut (1648 m) stattan sper la caplutta armadiras ['Gerüste'] grondas per sientar il graun (...). La strada da la Val Medel è il pli savens siglientada en la grippa; fin Curaglia datti indesch tunnels» (pp. 454-455 e 457). Las «armadiras» da Baedeker han num per rumantsch «chischners». Andrea Schorta (1905-1990) numna vitgs sursilvans, sco gist en la vischnanca da Tujetsch, nua ch'i deva anc chischners da ses temp (DRG, 3, p. 575, chavazzin «chischner»). Alexi Decurtins dat la definiziun suandanta: «Kornhistef, Korngerüst n (im Freien, um das Getreide nach der Ernte ausreifen zu lassen)» (3).

1. Karl Baedeker, *Die Schweiz...*, 34ava ediziun. Lipsia (Karl Baedeker), 1911, p. XIII.
2. Jürg Simonett en: *Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz* (ed.), *Lexicon Istorico Retic, tom 2, Cuiira* (ISBN 978-3-85637-390-0) 2012, p. 529, chavazzin «Vazarouls».
3. *Lexicon romontsch cumparativ sursilvan-tudestg, Cuiira* (Societad retoromantscha, ISBN 978-3-908037-02-6) 2012, p. 185, chavazzin «chischner».